

FJALA E DEPUTETES FLUTURA AÇKA

E ENJTE DATA 15 QERSHOR 2023

Kur dëgjon zotin Braçe, ç'është e vërteta, të merr malli të bëhesh socialist; më pas, kur dëgjon zotin Shalsi, të vjen turp edhe të jesh demokrat, sepse, në fakt, zotin Shalsi e dëgjova 7 minuta që u mor me ne të opozitës, ndërkohë që duhet të shikojë që malet me mbetje në Elbasan kanë shkuar deri në Shalës, ç'është e vërteta. Zonja Kryetare, unë do të merrem me diçka tjetër, nëse është e mundur, meqenëse disa të tjerë u morën me tema të tjera. Kështu që do t'ia lejoj vetes të kapërcej pak nga tema, megjithëse ka shumë për të folur, por s'mund të flasim për gjithçka. Unë dua të qëndroj te një ceremoni që ka ndodhur sot në Durrës për rivendosjen e bustit të kolonel Tomsonit, pikërisht në vendin ku është vlarë 109 vjet më parë. Siç e dini, kolonel Tomsoni ka qenë pjesë e misionit holandez të parë të paqes, në vitet 1913- 1914. Shqiptarët dinë vetëm për Tomsonin, por s'dinë asgjë tjetër përtej tij. Më vjen keq që sot, bashkë me Tomsonin, nuk janë përmendur edhe 17 oficerë të tjerë të lartë, të cilët meritonin nderim! Në nder të tyre, do t'ua shpjegoj historinë sot shqiptarëve nga kjo foltore. Në fakt, bashkë me patriotët shqiptarë ata nuk kanë bërë histori, por kanë qenë pjesë e historisë dhe, për këtë arsye, do të doja që historia të ishte më e vëmendshme me ta. Gati 10 vjet më parë, ndërsa botoja disa fakte të reja historike me burime holandeze për ato 6 muaj të mbretërimit jetëshkurtër të Princ Vidit, një luzmë dritëshkurtërisht i lexuan këto të vërteta si cenime të miteve shqiptare, me gjykimin e rëndomtë bardhë e zi të kohës ku jetojmë dhe jo me larushinë e kohës në të cilën kanë ndodhur ngjarjet. Brengosja e madhe e drejtuesve të baltatriçes shqiptare, që janë ende në pushtet, ishte cenimi që po i bëhej figurës së kolonel Tomsonit dhe heroizmit mitik të vrasjes së tij më 15 qershor të vitit 1914, pra sot e 109 vjet më parë. Mua nuk më pengon aspak të them se kolonel Tomsoni e meriton atë bust, edhe pse, sipas këtij libri dhe shumë librave të tjerë që kam botuar vetë gjatë këtyre viteve të fundit, nga burime të mirëfillta historike holandeze, ai nuk u vra aspak në mënyrë heroike, siç ka gënjyer deri më sot historia me një shkujdesje të plotë. Koloneli ynë i dashur e meriton pa dyshim bustin, por jo mitin heroik që ka mes shqiptarësh, të cilët kanë mbi njëqind vjet që mbajnë fajin e vrasjes së tij, të bindur që këtë e vërteton poezia e Asdrenit: "U vra Tomsoni" apo poema e famshme e Fan Nolit: "Tomsoni dhe kuçedra", të botuara menjëherë pas vrasjes së kolonelit, madje në këtë të fundit dinjitari ynë i madh klith dhe na akuzon ne shqiptarët hapur si vrasës të kolonelit: "Te ura, te ura, vraponi burra, Tomsonin e ngratë, që ju vetë e vratë" apo fjalimin tronditës të Faik Konicës në varrimin e kolonelit, tek i kërkonte ndjesë të thellë për prerjen në besë që i kishin bërë. Ishte koha kur ethet e ruajtjes së shtetit dhe kombit tejkalonin çdo nevojë për saktësimin e të vërtetave dhe ruajtjen e tyre për brezat e mëvonshëm. Por ishte edhe naive të vishje këtë qyrk fajësie nga një dozë inferioriteti e politikanëve të pazotë për të bërë shtet, të gjendur mbase mes intrigave të të gjitha rrymave që donin ta ndanin Shqipërinë, të humbur në tisin e pasigurisë që po gatuante lufta e madhe ku bota po hynte me nxitim.

Në këto kushte, dinjitarët dhe shkollarët tanë nuk kishin asnjë mundësi ta dinin të vërtetën, nëse ishte apo jo heroike vrasja e kolonelit të famshëm dhe as se sa dorë kishin shqiptarët në të, qofshin këta edhe dumbabasë turkoshakë, që gjithaq nuk ka fe civilizimi që i amnistion për atë që i bënë Shqipërisë ato ditë që pasuan arratinë e Princ Vidit. Ky libër që po sjell këtu i shteron të gjitha këto enigma, sepse, nëse do të duhej të vrisnin dikë, shqiptarët më parë duhet ta kishin drejtuar tytën nga Princ Vidi, i cili, në fundin e fundeve, rezultoi se nuk ishte i zoti të menaxhonte as gjatësinë e vet, e lëre më Shqipërinë tonë. Po jua sjell jo pa qëllim këtë qasje sot, pasi në këtë ceremoni përdëlllyese që u zhvillua në Durrës, ku busti i kolonelit të famshëm u rivendos me nderime, me shtrëngime duarsh e duartrokitje

protokolli, për fat të keq, u mbyll aty. Askush nuk po guxon ta thotë të vërtetën, sepse kolonel Tomsonin jo vetëm që nuk e vranë shqiptarët, por vrasja e tij jo vetëm që nuk pati asgjë heroike, madje as shpatën nuk e nxori nga milli e jo më të ishte mbi kalë duke imituar Napoleonin në urën Arole; hiperbolizim që mbushi ballinat e të gjitha të gazetave dhe revistave të botës. Koloneli ynë i dashur u gjet i vvarë pa këmbale dhe siç ishte ngritur nga gjumi dhe me kokën e rënduar nga birrat e shumta të një nate më parë, por ajo që nuk do të thuhet kurrë është se, nëse ka një çështje vorio-epirote të hapur deri në ditët tona, ku hyjnë e dalin Belerë kryebashkiakë e bejlerë trafiqesh politike, pa dyshim gisht ka edhe ai me negociatat e paautorizuara që bëri me krerët e pseudoqeverisë vorie-pirote në Korfuz, në mars të vitit 1914. Nuk po kërkoj ta demistifikoj heroin e protokollit të sotëm qeveritar, as t'i bie ndesh faktit që ai u vra në Durrës më 15 qershor të vitit 1914, në një ditë trazirash të shkaktuara nga rebelët e Shijakut, as t'i bie mohut për rolin e tij në përbërje të misionit holandez në ngritje të xhandarmërisë shqiptare, as të cenoj sadopak kujtimet dhe veprat e letrarëve dhe të politikanëve shqiptarë të kohës, para të cilëve përkulem me nderim të thellë. Ajo që po kërkoj është që historia të merret seriozisht me këtë çështje, duke i shkuar më në fund të vërtetës deri në fund. Dhe këtë duhet ta bëjë kjo Akademi këtu ngjitur, e cila, me ç'duket, më shumë është e interesuar për mandatin e krerëve të saj sesa për mandatin e së vërtetës, e cila fle në fletët e zbardhura të arkivave të kohës. Kështu, mendoj se sot duhej të ishin nderuar edhe 17 oficerët e tjerë të lartë holandezë, të cilët kanë luftuar krahas luftëtarëve shqiptarë duke rrezikuar edhe jetën e tyre, fakte të cilat miti i kolonelit ose vetë vdekja e tij, mu si një vrimë e zezë, i ka përbirë të gjitha. Do të mjaftonte sot vetëm një pllakë e thjeshtë me emrat e tyre, të gjithë bashkë, modeste, nderuese.

Ngaqë kjo nuk ndodhi sot, më lejoni të përmend emrat e tyre në nderim, edhe duke ditur se mbase çdo shqiptar do të donte ta bënte. I pari është drejtuesi i këtij misioni, gjenerali Vilem de Vir, i cili ia doli ta organizojë nga Vlora xhandarmërinë shqiptare në mbrojtje të territoreve të Shqipërisë në Jug, ku, falë tij, sot kemi të gjitha faktet e dokumentuara të masakrës së Hormovës që çoi në gijotinë, jo më pak, por 217 burra dhe fëmijë, edhe pse historia nuk e përmend kurrë dhe ne nuk kemi bërë qoftë edhe një promemorie të vogël këtu; kapiteni Karel de Jong me luftimet e tij në zonën e Beratit, krahas patriotit Nuredin bej Vlora; mjekët Tido Redingus dhe Frederik de Grot dhe serxhenti Jan van Vlit, që u morën me ngritjen e një shërbimi ambulator dhe përgatitën spitalet dhe dezinfektimin e zonave kënetore në të gjitha zonat bregdetare; kapiten Gerard Malinkrod, që e përshkoi nëpër luftime me çetat patriotike korridorin Tepelenë-Delvinë-Himarë; major Henri Kron dhe kapiteni Jan Fabius të vendosur në Shkodër, takimet e të cilëve me kryetarët e bajraqeve shqiptare krijuan një armatë luftëtarësh nga malësia shqiptare në mbrojtje të Durrësit; majori Hugo Verhuls dhe kapiteni Hendrik Reimers, që drejtuan luftimet me çetat shqiptare të Mustafa Maksutit e Kamber Sejdit në Elbasan dhe Çermenikë, duke mbetur edhe robër në duart e rebelëve; kapiteni Jan Sari, një organizator i shkëlqyer i kazermës së shtetit shqiptar, i cili luftoi krahas Meleq beut dhe Luigj Gurakuqit; majori Snelen van Volhoven dhe kapiten Jetze Dorman, që luftuan në Përmet, Ersekë dhe veçmas në Korçë kundër kontrollit grek të ndihmuar nga mitropoliti grek, Germanosi; majori Vuter de Val dhe kapiteni Julius Sone, ky i fundit si komandant i Gjirokastrës ka marrë pjesë në luftime për mbrojtjen e popullsisë së djegur dhe të masakruar nga bandat greke në Tepelenë, Gjirokastrë, Kurvelesh e Këlcyrë, në krahas të çetës së Çerçiz Topullit; majori Lukas Rulfsema, i cili hodhi bazat e gardës dhe kavalerisë së parë shqiptare modeste, por edhe të protokollit shtetëror dhe në fund edhe major Johan Slyis, komandanti i Durrësit, i cili u ndëshkua me largim të parakohshëm nga misioni, pasi kishte arrestuar Esat Pashën, kanakarin e italianëve dhe jo vetëm. Shkruajeni, të nderuar historianë, historinë ndryshe, pra drejt. Kurrë Shqipëria nuk ka qenë më europiane se ajo kohë; kurrë nuk ka pasur një denduri aq të madhe të klasit, të mendjes, të entuziazmit dhe ethes për shtet, edhe pse në kufijtë e turizmit politik. Kurrë nuk janë mbledhur patriotë e nacionalistë nga diaspora njëherësh në një territor aq të vogël sa ç'ishte Durrësi i atyre ditëve e javëve e muajve, ku nuk kishte më shtëpi të lira dhe ku po ndryshonin me

shpejtësi cilësia e bujtinave, e hoteleve; po ndryshonin menytë e restoranteve, veshjet e njerëzve në rrugë, ku festet e trashëguara zëvendësoheshin me një shpejtësi me kapelat europiane dhe shqiptarët po i bënin strehë me bujari Europës në shtëpinë e tyre, ose, më saktë akoma, shqiptarët po e materializonin atdheun e tyre europian, sepse ata kishin filluar ëndrrën e tyre të rrugëtimit të madh dhe, siç thotë Kolombi: “Për ëndrrat e rrugëttimeve të mëdha, vetëm duke ndjekur dritën e diellit, mund ta lësh pas botën e vjetër” dhe shqiptarët atë bënë, të ndihmuar në një fragment të vogël të historisë së tyre edhe nga 18 djem holandezë, që i ndoqën në ëndrrën e tyre europiane dhe që meritojnë të nderohen në mënyrën më fisnike të mundshme. Faleminderit!